

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สิ่งมีชีวิตใช้เวลานานในการกำเนิดและวิวัฒนาการ ที่ใดมีสิ่งมีชีวิตหลากหลายที่นั่นย่อมมีกระบวนการทางนิเวศวิทยาที่สลับซับซ้อนและมีวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตที่สูง สิ่งมีชีวิตบางชนิดเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็แพร่พันธุ์กว้างไกลไปทั่วโลก แต่มีมากหลายชนิดที่อยู่เฉพาะที่เฉพาะแห่งเท่านั้น ดังนั้นมุมต่าง ๆ ของโลกย่อมมีกลุ่มสิ่งมีชีวิตแตกต่างกันไป เช่น ป่าไม้สักพบเฉพาะในอินเดีย พม่า ไทย และลาวเท่านั้น เป็นที่น่าเสียดายหากสิ่งมีชีวิตสูญพันธุ์ไป เพราะสิ่งมีชีวิตนั้นไม่มีโอกาสเกิดขึ้นอีกแล้วหรือไม่ก็สามารถสร้างขึ้นมาทดแทนใหม่ได้ และไม่มีโอกาสวิวัฒนาการให้กำเนิดสิ่งมีชีวิตชนิดอื่นอีกต่อไป ยิ่งในปัจจุบันเราสามารถถ่ายทอดยีนส์จากสิ่งมีชีวิตหนึ่งไปสู่สิ่งมีชีวิตอีกชนิดหนึ่งทำให้สูญเสียแหล่งยีนส์ที่มีลักษณะพิเศษและมีประโยชน์อย่างมหาศาลต่อมนุษยชาติ

ความจริงแล้วการสูญพันธุ์นั้น เป็นกระบวนการตามธรรมชาติ สิ่งมีชีวิตทุกชนิดในที่สุดก็จบลงด้วยการสูญพันธุ์เหมือนกันหมด แต่สิ่งที่เป็นปัญหาอยู่ในขณะนี้ก็คือ การสูญพันธุ์เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว กล่าวคือ ภายใต้สภาพการณ์ตามธรรมชาติตลอดชั่วระยะเวลาที่โลกเราได้วิวัฒนาการมานั้น อัตราการสูญพันธุ์จะมีน้อยกว่าอัตราวิวัฒนาการเกิดสิ่งมีชีวิตชนิดใหม่ ฉะนั้นความหลากหลายของชนิดสิ่งมีชีวิตจึงมีเพิ่มขึ้นตามกาลเวลา ในอดีตหลายล้านปีมาแล้วอาจมีบางช่วงที่มีการสูญพันธุ์ขนานใหญ่เกิดขึ้นในโลกนี้ แต่ก็มีบางช่วงที่เพิ่มขึ้นมากมายเช่นเดียวกัน

สิ่งที่น่าเป็นห่วงที่สุดก็คือภายหลังที่มนุษย์เราได้เจริญขึ้นเข้าสู่ยุคแห่งอุตสาหกรรม มีการทำลายถิ่นกำเนิดธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตหลายอย่างโดยกิจกรรมที่เรียกว่าการพัฒนา อัตราการสูญพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตมากกว่า 1,000 เท่าของที่ควรจะเป็นในธรรมชาติ ขณะที่สรรพสิ่งมีชีวิตของโลกได้ถูกทำลายสูญพันธุ์จนเหลือต่ำสุดในรอบ 65 ล้านปีที่ผ่านมา และอีก 20 ปีข้างหน้าจะสูญพันธุ์ไปถึง 1 ใน 4 ของที่เคยมี

ในปีพ.ศ.2525 พบว่าการทำลายป่าเป็นสาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งของการสูญพันธุ์ของสิ่งมีชีวิต เพราะป่าไม้เป็นที่รวมของสรรพสิ่งมากมายและถ้าหากสิ่งมีชีวิตในโลกเรามีถึง 10 ล้านชนิด อัตราการทำลายป่าขณะนี้ทำให้สิ่งมีชีวิตในโลกสูญพันธุ์ไปวันละ 50 - 150 ชนิด ซึ่งสูงกว่ายุคใด ๆ ที่ผ่านมา (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2541)

สิ่งที่มนุษย์เราได้รับจากระบบนิเวศที่มีอยู่ตามธรรมชาตินั้นมีมากมาย ที่เห็นได้ชัดก็คือประโยชน์ทางตรงจากวัชพืชธรรมชาติมีคุณค่าต่อเศรษฐกิจและสังคม สามในสี่ของประชากรในโลกนั้นใช้พืชสมุนไพรจากป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่กำลังพัฒนา ส่วนประเทศที่พัฒนาแล้วมีอุตสาหกรรมผลิตยาที่สกัดจากวัชพืชธรรมชาติมูลค่านับแสนล้านบาท

มนุษย์เรานั้นพึ่งพาอาศัยสิ่งมีชีวิตชนิดอื่น ไม่ว่าจะเป็นพืช สัตว์ และจุลินทรีย์ นอกจากได้ใช้สิ่งมีชีวิตต่าง ๆ เป็นยาคงกล่าวแล้ว อาหารทั้งหมดและวัตถุดิบที่ใช้ในอุตสาหกรรมก็ได้จากสิ่งมีชีวิตที่พบในธรรมชาติหรือมีมนุษย์นำมาเพาะเลี้ยง

ป่า เป็นที่รวมสรรพสิ่งมีชีวิตไว้มากมาย พืชเกษตรหลายชนิดก็ถือกำเนิดมาจากป่า ไม่ว่าจะเป็นใช้เป็นอาหาร หรือ ไม้ดอก ไม้ประดับก็ตาม ตลอดเวลา 50 ปีที่ผ่านมาได้นำพืชป่าที่เป็นสายพันธุ์เดียวกันกับพืชเกษตรมาปรับปรุงพันธุ์ใหม่ ทำให้ผลผลิตเพิ่มขึ้นเป็นเท่าตัว

ประเทศไทยมีทำเลที่ตั้งอยู่ในเขตภูมิอากาศแบบร้อนชื้นฝนตกชุก รวมทั้งสภาพแวดล้อมอื่น ๆ ที่เหมาะสมต่อการปลูกไม้ผลเมืองร้อนนานาชนิด หรือไม้ผลบางชนิดที่สามารถปลูกได้เจริญงอกงาม และให้ผลผลิตที่มีคุณภาพดี เช่น ลิ้นจี่ ลำไย องุ่น และไม้ผลของแคว้นท้องอื่นอีกมากมาย จะเห็นได้ว่าประเทศไทยสามารถผลิตผลไม้ไว้บริโภคได้ตลอดทั้งปี บางส่วนส่งจำหน่ายยังตลาดต่างประเทศ ทั้งประเทศเพื่อนบ้าน และประเทศอื่น ๆ ที่ห่างไกลออกไปนับว่าเป็นรายได้ของประเทศปีหนึ่ง ๆ เป็นจำนวนมิใช่น้อย จากผลไม้เมืองร้อนดังกล่าว

มีไม้ผลตระกูลส้มบางชนิด เช่น ส้มโอเป็นพืชที่ปลูกได้คุณภาพดีที่อำเภอนครชัยศรี อำเภอสสามพราน จังหวัดนครปฐม ปลูกส้มโอพันธุ์ทองคำ ชาวพวง ส้มกรุ่น และอื่น ๆ จนเป็นที่รู้จักแพร่หลายทั้งภายในและนอกประเทศ โดยเฉพาะประเทศเพื่อนบ้าน ปัจจุบันการทำสวนส้มในพื้นที่ดังกล่าวลดน้อยลงไปมากเพราะเกษตรกรได้ขายที่ดินซึ่งมีราคาสูงขึ้นแก่นายทุน ไปทำกิจกรรมอย่างอื่น เช่น โรงงานอุตสาหกรรม บ้านจัดสรร หรืออื่น ๆ ที่มีใช้การเกษตร การผลิตส้มโอแถบนครชัยศรี สามพราน ปัจจุบันได้ลดลงไปมากและอีกตัวอย่างหนึ่งที่ได้เห็นได้อย่างเด่นชัด ได้แก่ ส้มโอพันธุ์ขาวแตงกวาของจังหวัดชัยนาท ซึ่งส้มโอพันธุ์ดังกล่าวมีชื่อเสียงมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อเสด็จประพาสเมืองอุทัยธานี ชัยนาท ต่อมาส้มโอพันธุ์ขาวแตงกวาของชัยนาทเป็นพืชที่ถูกล้มเลิกจะสูญพันธุ์ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2527 ในช่วงเวลาที่ คร. ไพรัช เฑาะรินทร์ อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดชัยนาท ได้อ่านประวัติเมืองชัยนาทว่าเคยมี ส้มโอพันธุ์ขาวแตงกวาที่มีชื่อเสียงในอดีต จึงให้สืบเสาะจนพบแหล่งต้นตอ ได้มีการส่งเสริมขยายพันธุ์ส้มโอดังกล่าว จนขยายการ

ปลูกไปหลายอำเภอของจังหวัดชัยนาท ปัจจุบันเป็นที่นิยมของผู้บริโภค และทำรายได้แก่เกษตรกร ชาวสวนปีหนึ่งคิดเป็นมูลค่านับร้อยล้านบาท (เอกสารเผยแพร่งานวันส้มโอจังหวัดชัยนาท, 2541)

ทำนองเดียวกันกับส้มเกลี้ยงของอำเภอเนิน จังหวัดลำปาง เป็นไม้ผลที่เคยสร้างชื่อเสียงในช่วง 30 ปี ที่ผ่านมา เกษตรกรและประชาชนในอำเภอเนินนิยมปลูกกันมาก ทำให้ส้มเกลี้ยงของอำเภอเนินที่เป็นที่รู้จัก และนิยมรับประทานกันอย่างแพร่หลาย จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของคำขวัญประจำอำเภอเนินว่า “ ส้มเกลี้ยงน้ำ น้ำตกงาม โป่งข้ามเขลียง วังหินอ่อน ” ต่อมาเมื่อเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนแปลงไปโดยเฉพาะความเจริญในด้านต่าง ๆ ได้แพร่กระจายมายังพื้นที่นี้ ความต้องการที่ดินเพื่อนำไปใช้ในกิจกรรมอื่นที่ไม่ใช่การเกษตรมีเพิ่มมากขึ้น การขยายตัวของชุมชน รวมทั้งจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ในขณะที่สภาพเศรษฐกิจของอำเภอเนินยังไม่เปลี่ยนแปลงจากการเกษตรเพื่อยังชีพแรงงานส่วนใหญ่โดยเฉพาะคนหนุ่มสาว และหัวหน้าครอบครัวนิยมเดินทางออกนอกพื้นที่ไปทำงานต่างจังหวัด และต่างประเทศ เพื่อเพิ่มพูนรายได้และสภาพความเป็นอยู่ของครอบครัวที่ดีขึ้น ประกอบกับพื้นที่การเกษตรโดยเฉพาะส้มเกลี้ยงลดน้อยลงไป ทั้งยังขาดการเอาใจใส่ดูแล บำรุงรักษา รวมทั้งการให้การสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ส้มเกลี้ยงที่เคยทำรายได้แก่เกษตรกร และทำชื่อเสียงให้กับอำเภอเนิน ก็ค่อย ๆ ลดลงไป ปัจจุบันเกือบจะไม่มีผลผลิตออกสู่ท้องตลาด เช่นแต่ก่อน

จากการสำรวจข้อมูลการปลูกส้มเกลี้ยงของเกษตรกรในอำเภอเนิน อัมพร ทองปลิว อ่างในพาณิชย์ ชคปัญญา (2541) ศูนย์วิจัยพืชสวนจังหวัดพิจิตร ได้กล่าวถึงการปลูกส้มเกลี้ยง ที่อำเภอเนินว่า “ ส้มเกลี้ยงของอำเภอเนินโดยเฉพาะสวนรุ่นเก่า ๆ จะปลูกกันตามบ้านเรือนที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำวัง ภายหลังได้รับความนิยมมากขึ้นประกอบกับบ้านเรือนไม่มีที่ว่างแล้วจึงจับจองหรือซื้อกรรมสิทธิ์ที่อยู่ห่างออกไป บางรายก็เปลี่ยนจากการทำสวนจามจุรีเพื่อใช้เลี้ยงครั่งเปลี่ยนมาทำสวนส้มเกลี้ยงแทน แต่ยังคงอาศัยแนวแม่น้ำวังอยู่ ปัจจุบันเกษตรกรให้ความสนใจต่อส้มเกลี้ยงน้อยลง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการปลูกไม้ชนิดอื่นได้ผลดีกว่า เช่น ส้มโอ มะนาว เป็นต้น จึงน่าเป็นห่วงว่าอนาคตอันใกล้นี้ ส้มเกลี้ยงผลไม้ประจำท้องถิ่นอาจสูญหายไปจากประเทศไทย หรืออาจจะตายตามชื่อเกลี้ยงก็อาจเป็นไปได้ ”

ประเด็นปัญหาข้างต้น เป็นเรื่องที่น่าสนใจที่ควรศึกษาในหลายประเด็น เป็นต้นว่า สถานการณ์การปลูกส้มเกลี้ยงในเขตอำเภอเนินปัจจุบันเป็นอย่างไร มีเหตุผลและปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้กิจกรรมการทำสวนส้มเกลี้ยงลดน้อยลง รวมทั้งศึกษากลุ่มต่าง ๆ ที่จะพัฒนาฟื้นฟูการปลูกส้มเกลี้ยงให้แพร่หลายเช่นเดิมเป็นเอกลักษณ์ของอำเภอเนิน เช่นเดียวกันกับการพัฒนาฟื้นฟูการปลูกส้ม

โอพ่นรู่ขาวแดงกวาของจังหวัดชัยนาท จนกลายเป็นไม้ผลที่มีชื่อเสียงทำรายได้ให้แก่เกษตรกร นอกเหนือจากการปลูกข้าว ทำไร่เพียงอย่างเดียว

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1) เพื่อศึกษาสถานการณ์และสภาพของการปลูกส้มเกลี้ยงในอำเภอดินปัจจุบัน
- 2) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยในด้านต่าง ๆ ที่มีผลต่อปริมาณการปลูกส้มเกลี้ยงของเกษตรกรอำเภอดิน จังหวัดล่ำปาง
- 3) เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการฟื้นฟูการปลูก และการตลาดของส้มเกลี้ยง

สมมติฐานของการศึกษา

ปริมาณการปลูกส้มเกลี้ยงมีผลกับปัจจัยด้านต่าง ๆ ดังนี้

- 1) ด้านการบำรุงรักษา
- 2) ด้านปัจจัยการผลิต
- 3) ด้านผลผลิตและการตลาด
- 4) ด้านการส่งเสริมเผยแพร่ และประชาสัมพันธ์
- 5) ด้านความเชื่อ และค่านิยมในสังคม

ขอบเขตของการศึกษา

1. ขอบเขตของพื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ได้คัดเลือกศึกษา 4 ตำบลในพื้นที่อำเภอดิน จังหวัดล่ำปาง ดังนี้ คือ ตำบลล้อมแรด ตำบลแม่ปะ ตำบลแม่ตอด และตำบลเงินบุรี

2. ขอบเขตของเนื้อหา

การศึกษามุ่งศึกษาถึงสถานการณ์และสภาพการปลูก ปัจจัยทางด้านต่าง ๆ ที่มีผลต่อปริมาณการปลูกส้มเกลี้ยงอำเภอดิน รวมทั้งศึกษาแนวทางในการจัดการฟื้นฟูการปลูก และการตลาดของส้มเกลี้ยง

3. ขอบเขตของประชากร

ในการศึกษาครั้งนี้ ศึกษาเฉพาะเกษตรกรในท้องที่ตำบลล้อมแรด ตำบลแม่ปะ ตำบลแม่ถอดและตำบลเดินบุรี โดยศึกษาเฉพาะเกษตรกรที่ปลูกส้มเกลี้ยงในปัจจุบัน (ปี พ.ศ.2542) ซึ่งมีจำนวนส้มเกลี้ยงที่ปลูกไม่น้อยกว่า 27 ต้น ต่อครัวเรือน ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 120 ครัวเรือน

แนวความคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิด ทฤษฎี

1.1 แนวความคิดเกี่ยวกับการใช้ดินแข่งขันกับกิจกรรมอื่น (Land use Competition)

หลักการในเรื่องนี้เป็นที่ยอมรับกันว่ามีที่ดินอยู่แปลงหนึ่งสามารถใช้ประโยชน์ได้หลาย ๆ อย่าง และถ้าจะตัดสินใจในใช้ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งนั้น จะต้องพิจารณาถึงการแข่งขันในการใช้ที่ดินแปลงนั้นหากการตัดสินใจและเรียงลำดับการใช้ประโยชน์บนพื้นฐานของผลตอบแทนหรือค่าเช่าที่จะได้รับแล้วตัดสินใจจะต้องพิจารณาว่ากิจกรรมใดสามารถให้ผลตอบแทนสูงสุด การได้ประโยชน์จากผลผลิตที่ทำรายได้สูงทำให้มีการใช้ประโยชน์จากที่ดินนั้นมากและหากได้ค่าเช่าสูงก็จะเน้นการใช้ประโยชน์ได้ดีที่สุด (Found , 1971)

ในบางกรณี ช่วงระยะเวลาการวางแผนและการตัดสินใจเพื่อใช้ประโยชน์จากที่ดินให้ได้ดีที่สุดนั้น อาจขึ้นอยู่กับสิ่งอื่น ๆ ด้วย ตัวอย่างเช่น ต้องการผลตอบแทนจากการทำสวน ไม้ผล เพื่อให้มีรายได้สูงสุดนั้น อาจต้องใช้เวลาหลาย ๆ ปี เพื่อให้ผลเจริญเติบโตเต็มที่สำหรับในระยะแรก ๆ ที่ดินแปลงนั้นพืชที่ปลูกยังไม่ได้ให้ผลผลิต จึงไม่มีรายได้ ต่อมาเมื่อต้นไม้เจริญเติบโตเต็มที่และให้ผลผลิตชดเชยกับช่วงเวลาที่ไม่มีผลผลิต สำหรับช่วงเวลาทั้งหมดที่ไม้ผลสามารถให้ผลผลิตได้ หากรายได้เฉลี่ยสูงกว่าการใช้ที่ดินเพื่อทำกิจกรรมอื่น ๆ แล้ว การทำสวนไม้ผลเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับเกษตรกรนั้น ๆ (Found , อ้างแล้ว)

นอกจากนั้นแล้ว Furuseth and Pierce (1982) ยังได้อธิบายถึงการเก็งราคาของที่ดิน (Land speculation) การนำที่ดินไปทำกิจกรรมอย่างอื่น ๆ โดยเฉพาะการขายตัวของชุมชนแผ่เข้าไปในย่านเกษตรกรรม แยกพื้นที่การเกษตรเป็นแปลงเล็กแปลงน้อย (fragmentation) ทำให้การรวบรวมที่ดินของนายทุนเพิ่มขึ้นกลายเป็นพื้นที่การเกษตรที่รกร้างมิได้ทำประโยชน์ (Idling farmland)

อย่างไรก็ตามกิจกรรมอื่น ๆ ที่แทรกเข้าไปในพื้นที่เกษตรกรรม ก่อให้เกิดปัญหามลภาวะ เช่น น้ำเสีย อากาศเป็นพิษ บางกิจกรรมเกิดการแย่งน้ำทั้งน้ำใต้ดิน และน้ำผิวดินไป

ใช้ในกิจกรรมอื่น ๆ ทำให้แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรลดลง หรือระดับน้ำได้ดินลดลงไปด้วย ดังนั้น ผลจากการที่ราคาที่ดินเพิ่มสูงขึ้น เป็นสิ่งจำกัดการขยายพื้นที่เกษตรออกไปนับว่าเป็นเหตุผลอย่างหนึ่งที่ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรลดลง

อำเภอเถินนับได้ว่าเป็นอำเภอที่มีเศรษฐกิจดีที่สุดของจังหวัดลำปาง รองจากอำเภอเมือง การพัฒนาเศรษฐกิจให้มีความเจริญก้าวหน้าส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนอาชีพของชุมชน จากอาชีพดั้งเดิมคือ เกษตรกรรมมาเป็นการทำธุรกิจการค้า การให้บริการแทน การพัฒนา ดังกล่าว ส่งผลต่อปริมาณการปลูกส้มเกลี้ยงให้ลดลง เพราะชุมชนอำเภอเถินจะตั้งอยู่บริเวณ ที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง ซึ่งดินบริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก แต่ได้ใช้ที่ดิน ดังกล่าวไปทำกิจกรรมอย่างอื่นแทนการเกษตรกรรม

1.2 แนวคิดจากการวิเคราะห์ช่องว่าง กับเครื่องมือสำหรับการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ (Gap Analysis)

จากการวิเคราะห์ช่องว่าง (Gap) นี้ Edwards (1994) ได้ใช้หลักฐานข้อมูล 3 ระดับ คือ การกระจายชนิดของพืช (ไม้ผล) ระบบการถือครองที่ดิน และการกระจายของสัตว์ที่มีกระดูกสันหลัง โดยใช้การคาดการณ จากพืชที่ปกคลุมและถิ่นที่อยู่ของสัตว์เหล่านั้น

การประยุกต์แนวคิดนี้ เพื่อศึกษาสัมพันธไม้มผลไม้ใกล้สูญพันธุ์ (Endangered Species) นั้น อาจพิจารณาเรื่องการกระจายของผลไม้ประเทศไทย ปัจจัยทางธรรมชาติ โดยเฉพาะภูมิอากาศ (อุณหภูมิ ความชื้น ปริมาณฝน) น้ำ, ดิน, สภาพแวดล้อมต่าง ๆ เป็นปัจจัยที่สำคัญ ทำให้การปลูกไม้ผลในแต่ละพื้นที่แตกต่างกัน เช่นบริเวณที่ปริมาณฝนชุกอากาศร้อนชื้น อาจเหมาะสำหรับไม้ผลประเภทเงาะ ทุเรียน กล้วย กล้วย ในขณะที่ไม่ผลบางชนิดอาศัยช่วงอากาศหนาวบางเดือน สำหรับการฟักตัวเพื่อผลิดอกต่อไป เช่น ลำไย ลิ้นจี่ และไม้ผลบางชนิด อาจออกดอก ผล ได้ตลอดปี เช่น มะม่วงบางสายพันธุ์ มะนาว ส้มต่าง ๆ เป็นต้น

1.3 แนวคิดเรื่องสิ่งมีชีวิตใกล้สูญพันธุ์ (Endangered Species)

จากความหลากหลายทางชีวภาพของป่าไม้ในประเทศไทยวิสุทธิ ไบไม้ (2538) ได้อธิบายว่าก่อนที่ประเทศไทยจะดำเนินการจัดการบริหารพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ก่อนปีพ.ศ. 2504 ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าประมาณ ร้อยละ 53 ของพื้นที่ทั่วประเทศไทย ปัจจุบันพื้นที่ป่าเหลืออยู่เพียงร้อยละ 26 เท่านั้น การที่พื้นที่ป่าไม้ถูกทำลายลงเรื่อย ๆ ส่งผลกระทบต่อการศึกษา

ความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งพืชและสัตว์มีจำนวนลดลง และบางชนิดได้สูญพันธุ์ไปจากป่าไม้เมืองไทย

ในส่วนของกลุ่มพืช จากการสำรวจในประเทศไทยพบว่า มีอยู่ประมาณ 20,000 ชนิด ในจำนวนนี้กรมป่าไม้ได้สำรวจพบว่ามีเกือบ 100 ชนิดใกล้จะสูญพันธุ์แล้วและเป็นชนิดที่หายากมากกว่า 1,000 ชนิด ทั้งพืชพันธุ์ไม้ตามธรรมชาติ และที่มนุษย์นำมาปลูก หากไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่แน่นอน ๆ พืชเหล่านี้จะลดจำนวนลง และอาจสูญพันธุ์ไปได้ในที่สุด

การสูญเสียดินที่อยู่อาศัยมีหลายรูปแบบ การโค่นถางป่า เผาป่าโล่งเคียน การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ เช่น วัฏจักรของน้ำถูกรบกวน แหล่งน้ำลดน้อยลง พื้นดินพังทลาย สึกกร่อนเร็วเกินไป ทำให้ดินขาดความอุดมสมบูรณ์เกิดภาวะแห้งแล้งที่ต่อเนื่องยาวนาน พื้นที่โล่งแจ้งลมพัดแรงเกินไป แสงแดดมากเกินไป มีสิ่งเบียดเบียนใหม่เพิ่มมากขึ้น ทั้งโรคภัย แมลงและมนุษย์เป็นตัวการที่สำคัญที่ทำให้สิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์สูญพันธุ์

1.4 แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์พันธุกรรม

แนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุกรรมเพื่อการอนุรักษ์พัฒนาและใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน วิจูรย์ ปัญญากุล (2540) ได้เสนอแนวคิดไว้ดังนี้

1. การอนุรักษ์ความหลากหลายของทรัพยากรพันธุกรรมในไร่ นา หรือในสวนของเกษตรกรจะประสบความสำเร็จได้จริงก็ต่อเมื่อ มีการระดมความร่วมมือและใช้แนวทาง ที่หลากหลาย ประสานร่วมกัน เพราะความหลากหลายของทรัพยากรชีวภาพในภาคเกษตรมีรากฐานมาจากระบบการเกษตรที่แตกต่างหลากหลาย ที่มีเงื่อนไขเฉพาะทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และระบบนิเวศ ดังนั้นจึงไม่อาจใช้เพียงแนวทางใดแนวทางหนึ่งในการอนุรักษ์ทรัพยากร เหล่านี้ไว้ทั้งหมดได้ แต่จะประสานแนวทางอนุรักษ์ต่าง ๆ เข้าด้วยกันเพื่อเสริมจุดอ่อน และเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานของกันและกัน

2. การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพต้องระดมความร่วมมือจากชุมชนท้องถิ่น หากเลือกที่จะคุยปรึกษากับคนบางคนในชุมชนก็จะ ได้รับองค์ความรู้เพียงส่วนหนึ่ง แต่ถ้าคุยกับทุกคน ก็จะได้องค์ความรู้ที่กว้างกว่าในชุมชนหนึ่ง ๆ มีผู้ที่มีความรู้เรื่องความหลากหลายทางชีวภาพที่เกี่ยวข้องกับงานและอาชีพของตัวเองหลายคน เช่น เกษตรกร หมอยา ผู้นำทางศาสนา พรวนป่า ช่างไม้ แม่บ้าน คนเหล่านี้จะมีองค์ความรู้มากมายที่นักวิชาการส่วนใหญ่ยังคงมองข้าม แต่ถ้าเราต้องการจะหาหนทางในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพไว้ให้มากที่สุด การระดมการมีส่วนร่วมของทุกคนในชุมชนก็เป็นสิ่งจำเป็น

3. ความหลากหลายพันธุกรรมในภาคเกษตร จะได้รับการอนุรักษ์ไว้ก็ต่อเมื่อมีการใช้ประโยชน์ เพราะคุณค่าของพืชพื้นบ้านจะอยู่ที่การใช้สอยตราวดที่มีการใช้ประโยชน์คนก็จะรู้จักคุณค่าของความหลากหลายนั้นและจะช่วยกันอนุรักษ์ไว้ นอกจากนี้การใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพจะทำให้พันธุกรรมนั้นได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

4. การอนุรักษ์ความหลากหลายทางพันธุกรรมในภาคการเกษตร จะเกิดขึ้นได้จริงก็ต่อเมื่อมีการอนุรักษ์ชุมชนเกษตรกรรมพร้อมกันไปด้วย และในทำนองเดียวกัน ชุมชนเกษตรจะอยู่ได้ก็ต่อเมื่อมีการอนุรักษ์ความหลากหลายทางพันธุกรรม เช่นเดียวกับเพลงพื้นบ้าน หรือภาษาท้องถิ่น ความหลากหลายทางพันธุกรรมก็เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่เป็นผู้พัฒนาความหลากหลายนั้นขึ้นมา ทรัพยากรพันธุกรรมนี้ไม่อาจดำรงอยู่ถ้าปราศจากชุมชนและสภาวะเงื่อนไขพื้นฐาน ของการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ และในทำนองเดียวกันชุมชนจะดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อชุมชนได้ร่วมกันอนุรักษ์ความหลากหลายทางเกษตรนี้ไว้

5. ความจำเป็นในการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพไม่เคยมีที่สิ้นสุด ดังนั้น การอนุรักษ์จึงต้องกระทำไปอย่างต่อเนื่องคงไม่มีเทคโนโลยีใดที่จะมารับภาระในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพไปจากเราได้ พวกเราจึงจำเป็นต้องร่วมมือกัน ประสานแนวทางที่หลากหลายระดมการมีส่วนร่วมของทุกคนในชุมชน/สังคม เพื่อที่ว่าทรัพยากรพันธุกรรมจะได้รับการอนุรักษ์ พัฒนา และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อไป

กล่าวโดยสรุป แนวทางในการอนุรักษ์พันธุกรรมให้ยั่งยืนสืบไปนั้น จำเป็นต้องให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม โดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น เข้ามาผสมผสาน เพื่อสอดคล้องกับวิถีทางประกอบอาชีพเกษตรกรรม รวมทั้งได้รับผลประโยชน์ตอบแทนทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการอนุรักษ์วัฒนธรรมที่ดีงามในท้องถิ่นประกอบกันด้วย

1.5 แนวคิดเปลี่ยนแปลงทางสังคม

แนวคิดดังกล่าว อนุรักษ์ ปัญญาวัฒนธรรม (2542) เชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นได้โดยการวางแผนและไม่มีวางแผนมาก่อนทั้งในระดับบุคคล กลุ่มวัฒนธรรม การเมือง เทคโนโลยี เศรษฐกิจ และมีการใช้ยุทธศาสตร์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ โดยอาศัยความเป็นเหตุผล การให้การศึกษาซ้ำ อาจใช้อำนาจบังคับหรือผสมผสานกันระหว่างยุทธวิธีต่าง ๆ ซึ่งผลการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยนั้นเกิดขึ้นทั้งในเมืองและชนบท มีทั้งเชิงบวกและลบ การเปลี่ยนแปลงในที่นี้หมายถึงการปรับเปลี่ยนด้านพฤติกรรม ทักษะ ทักษะ ความรู้และความพึงพอใจของบุคคลที่เป็นผลมา

จากการเรียนรู้ภายในชุมชน การเปลี่ยนแปลงอาจเกิดขึ้นโดยมีการวางแผน หรือปราศจากการวางแผนก็ได้

การเปลี่ยนแปลงที่ไม่มีมีการวางแผนมาก่อน อาจเกิดขึ้นตามธรรมชาติ ในฐานะเป็นวิวัฒนาการของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เป็นการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม หรืออาจเกิดขึ้นในสถานการณ์ทางสังคมอันเป็นผลมาจากกิจกรรมใด ๆ ก็ได้ ซึ่งเกิดขึ้นโดยมิได้จัดตั้งหรือเตรียมการเพื่อให้เกิดสถานการณ์นั้น ๆ หรือหนุ่มสาวได้อพยพจากหมู่บ้านชนบทเข้ามาหางานทำในเมืองในเขตนิคมอุตสาหกรรม เพราะมีโรงงานอุตสาหกรรมขึ้น คนเหล่านี้ อาจเกิดแนวคิดที่พึงพอใจต่องานใหม่ที่มีรายได้ดี และคงดีกว่าการทำไร่ทำสวนแบบดั้งเดิมที่บรรพบุรุษทำมาโดยตลอด

การเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วิบูลย์ เข็มเฉลิม (2533) ได้แสดงความคิดเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้น อาจเกิดการเรียนรู้จากชุมชน หรือระหว่าง ชุมชน การเรียนรู้ดังกล่าวอาจก่อให้เกิดปัญหาการเรียนรู้ที่เป็นการลอกเลียนแบบ ไปทำ โดยเฉพาะการลอกเลียนแบบการประกอบอาชีพด้านการเกษตร ซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาแก่ชุมชนภายหลังได้

จากแนวคิดการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมดังกล่าว เป็นลักษณะของการเอาอย่าง ส่งผลต่อปริมาณการเพิ่มขึ้นหรือลดลงของการปลูกส้มเกลี้ยงในอำเภอเนินได้ หากชุมชนได้รับการถ่ายทอดความรู้ เทคนิค คำนิยม และรายได้จากพืชผลในท้องถิ่นโดยถ่ายทอดให้แก่ชุมชนของตนเอง สามารถที่จะคาดเดาได้ว่าปริมาณการปลูกส้มเกลี้ยงจะเพิ่มขึ้น แต่ถ้าหากมีการรับถ่ายทอดความรู้ คำนิยม และสื่อโฆษณาต่าง ๆ ในด้านการเพาะปลูกไม้ผลชนิดอื่น ๆ ที่มีปัจจัยทางธรรมชาติคล้ายคลึงกัน จะส่งผลต่อปริมาณการปลูกส้มเกลี้ยงให้ลดน้อยลง

1.6 แนวคิดเกี่ยวกับธุรกิจชุมชน

เป็นแนวคิดในการดำเนินกิจกรรมทั้งที่เป็นการผลิต และบริการที่เกื้อกูล และเหมาะสมต่อวิถีชีวิตสังคม เศรษฐกิจและระบบนิเวศของชุมชนที่แตกต่างออกไปในแต่ละท้องถิ่น คณะกรรมการเครือข่ายสิ่งแวดล้อม (2538) สรุปไว้ในรายงานผลการสัมมนาเวทีสิ่งแวดล้อมไทย 2538 ว่าธุรกิจชุมชน หมายถึง การรวมกลุ่มของคนในชุมชนหรือกลุ่มเกษตรกร หรือธุรกิจขนาดเล็กในชนบท เพื่อดำเนินธุรกิจที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน ทั้งนี้จะต้องมุ่งส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถปรับฐานคิดและ วิธีคิดมุ่งเน้นการรวมกลุ่มเพื่อร่วมกันจัดการอย่างครบวงจรทั้งการผลิต การแปรรูปและการตลาด เป็นการทำธุรกิจชุมชนหรืออุตสาหกรรมชุมชน โดยมุ่งให้เกิดความเป็นเจ้าของ ขององค์กรชุมชนตลอดทุกกระบวนการด้วยการเพิ่มการเรียนรู้จากการค้าขายผลผลิตการเกษตรของตนเอง ทั้งนี้ยังถึงให้เห็นว่าการแก้ไขปัญหาจากการค้าแม้จะยังขาดทุนในเบื้องต้นก็ถือว่าเป็นกำไรในการเรียนรู้จากการค้าขายจริง

ประการหนึ่ง เป้าหมายของกลุ่มส่งเสริมธุรกิจองค์กรชุมชน คือ การสร้างชุมชนให้มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและเรียนรู้กระบวนการตัดสินใจร่วมกัน อันจะนำไปสู่การสร้างระบบเศรษฐกิจที่พัฒนา “คน” ให้มีคุณธรรมและความสามารถซึ่งจะเป็นพื้นฐานของการพัฒนาชุมชนได้อย่างแท้จริง

นอกจากนี้การดำเนินธุรกิจชุมชนขององค์กรชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ถือเป็นการจัดระบบเศรษฐกิจชุมชนใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ และอุตสาหกรรมชุมชนกับภายนอกชุมชน ทั้งกับสถาบันเงินทุน ธุรกิจนอกชุมชน ตลอดจนการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการและส่วนอื่น ๆ

แนวคิดธุรกิจชุมชน เป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้ชุมชนไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ จากพ่อค้าคนกลาง หรือนักธุรกิจที่มุ่งเน้นผลกำไรเพียงอย่างเดียว เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรชุมชน สามารถต่อรองราคาสินค้าที่ผลิตภายในท้องถิ่น ให้ได้ผลประโยชน์ตอบแทนคุ้มค่า ซึ่งจะเป็นที่มาของความคงอยู่ผลิตผลท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป

1.7 แนวคิดเกี่ยวกับมิติทางวัฒนธรรม

1.7.1. แนวความคิดเกี่ยวกับประเพณีท้องถิ่น เช่น ประเพณีทำบุญสลากภัต ในช่วงเข้าพรรษา ประเพณีทอดผ้าป่า ทอดกฐิน ผลไม้จะเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องไทยทาน ตามตำนานไทยที่ติดปากกันว่า “ถวายข้าวปลาอาหาร ผลหมากรากไม้” ดังนั้น ผลไม้จึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่ง

อำเภอเถินในอดีต การติดต่อคมนาคมค่อนข้างลำบาก เพราะมีพื้นที่แคบ ๆ ตามเชิงเขาติดต่อกับภายนอกค่อนข้างลำบากไม่เหมือนปัจจุบัน ผลไม้จากต่างถิ่นที่จะนำมาบริโภคและใช้ทำบุญมีน้อย กอปรกับส้มเกลี้ยงเป็นผลไม้ที่ออกดอกออกผลแต่ละครั้งค่อนข้างมาก เก็บรักษาไว้ได้นาน และเป็นผลไม้ที่ออกตรงเทศกาลทำบุญสลากภัต และในแต่ละหมู่บ้านหรือต่างตำบลในเขตอำเภอเดียวกัน มีประเพณีทำบุญไม่พร้อมกัน เมื่อหมู่บ้านใดมีงานทำบุญดังกล่าว ญาติพี่น้องหรือคนที่รู้จักคุ้นเคยก็จะไปช่วยเตรียมข้าวปลาอาหาร เครื่องไทยทานต่างๆและสิ่งทีนิยมนำไปร่วม ทำบุญด้วย คือ ดอกไม้ ผลไม้ ส้มเกลี้ยงจึงเป็นผลไม้ที่ได้รับความนิยมมาก เนื่องจากคุณสมบัติข้างต้น

1.7.2. แนวคิดเกี่ยวกับการปลูกไม้มงคล มีความเชื่อที่ว่า การปลูกต้นไม้เพื่อเป็นสิริมงคลแก่บ้าน และผู้อยู่อาศัย จะต้องพิจารณาคัดเลือก ชนิด ประเภทและทิศทางส้มเกลี้ยงนับว่าเป็นไม้มงคลชนิดหนึ่งตามตำราพรหมชาติ(อังกูโรสมกิต วัชรศาสตร์ ,2536) กล่าวว่า “ทิศพายัพ โบราณ

ท่านว่าให้ปลูกส้มเกลี้ยง ส้มเขียวหวาน ส้มซ่า มะนาว มะกรูด ท่านว่าป้องกันศัตรู หมู่มิจฉามีตร
เข้ามาปองร้ายคืนักแล”

การเลือกวันตามจันทรคติ ก็เช่นเดียวกัน โดยเชื่อว่าหากเลือกวันดี ผลไม้ก็จะเจริญออก
งามดีไปด้วย เช่น การปลูกต้นไม้ในช่วงข้างขึ้น จะปลูกในช่วง 2 ค่ำ, 7 ค่ำ, 8 ค่ำ และขึ้น 12 ค่ำ
ส่วนในช่วงข้างแรม จะปลูกในช่วง แรม 1 ค่ำ, 2 ค่ำ, 6 ค่ำ, 7 ค่ำ, 9 ค่ำ และ แรม 12 ค่ำ หากปลูก
ต้นไม้เมื่อขุดหลุมแล้ว จะหากกระดูกสัตว์ใส่ไว้ได้หลุม โดยเชื่อว่าสัตว์อื่นจะไม่เข้ามาทำลาย เพราะ
ต้นไม้ที่ปลูกมีเจ้าของและมีสัตว์คอยเฝ้าดูแลให้

การจัดการสิ่งแวดล้อมในมิติทางวัฒนธรรม จะมีการจัดการเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบ
หลายส่วน ได้แก่ ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี ตลอดจนสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น
หากประชาชนในเขตอำเภอเถิน ยังคงยึดมั่นประเพณี ความเชื่อ ที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างเคร่งครัด
ก็จะส่งผลถึงการอนุรักษ์พันธุ์ไม้ผลประจำท้องถิ่นให้คงอยู่ไม่สูญหายไปไหน

จากแนวคิด ทฤษฎีดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ได้แก่

1. แนวคิดเกี่ยวกับการใช้ที่ดินแข่งขันกับกิจกรรมอื่น
2. แนวคิดการวิเคราะห์ช่องว่างกับเครื่องมือสำหรับการจัดการความหลากหลายทาง
ชีวภาพ
3. แนวคิดเรื่องสิ่งมีชีวิตที่ใกล้สูญพันธุ์
4. แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์พันธุกรรม
5. แนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
6. แนวคิดเกี่ยวกับธุรกิจชุมชน
7. แนวคิดเกี่ยวกับมิติทางวัฒนธรรม

แนวคิดทฤษฎีทั้งหมดที่น่าเสนอ เพื่อการนำมาซึ่งเป็นแนวทางการศึกษา ภาวะใกล้สูญพันธุ์
ของส้มเกลี้ยง หากผู้คนในท้องถิ่นท้องถิ่นเจ้าหน้าที่ภาครัฐบาล และเอกชนเห็นความสำคัญของการ
อนุรักษ์พันธุกรรมไว้ให้คงอยู่สืบไป ให้คงอยู่ให้นานที่สุดตราบเท่าที่ธรรมชาติจะรองรับได้ ด้วยการ
พิจารณาไตร่ตรอง และดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อย่างรอบคอบ เชื่อได้ว่าพืชพันธุ์ไม้ผลประจำท้องถิ่น
ต่าง ๆ คงไม่สูญหายไป

1.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

Dixon and Easter (อ้างใน สุรพงศ์ จวีภักดิ์, 2541) ได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของดินน้ำถาวรว่ามีได้เป็นปัญหาทางด้านชีวภาพเท่านั้น แต่ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับประเด็นเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสถาบันที่เกี่ยวข้องด้วย การแก้ไขปัญหานั้น มุ่งที่การแก้ไขปัญหาลเฉพาะด้านชีวภาพ โดยมองข้ามประเด็นทางสังคมและวัฒนธรรมไทย จึงไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ในการแก้ไขปัญหารัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จำเป็นต้องทำความเข้าใจปฏิสัมพันธ์ในรูปแบบของการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม สังคม และประสบการณ์

กลุ่มเกษตรกรสัญจร (2542) ได้ศึกษาวิจัยการปลูกองุ่นในประเทศไทย ว่าองุ่นปลูกครั้งแรกในแผ่นดินรัชกาลที่ 5 ซึ่งได้การนำองุ่นเข้ามาทดลองปลูกในประเทศไทยอีกครั้งหนึ่ง โดยการใช้กิ่งปักชำ ผลที่ได้เป็นที่น่าพอใจ ต่อจากนั้น ได้มีการทดลองปลูกองุ่นของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะกรมวิชาการเกษตร และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้เริ่มทำการวิจัยค้นคว้าอย่างจริงจัง และได้พยายามหาทางแก้ไขปัญหาลอุปสรรคต่าง ๆ อย่างจริงจัง จนสามารถ ปลูกองุ่นเป็นการค้าได้สำเร็จ ได้แก่อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม จังหวัดสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสาคร และจังหวัดชลบุรี

ศิพร้อม ไชยวงศ์เกียรติ (อ้างใน ปฐพีชล วายุทธิ, 2541) ได้ศึกษาข้อมูลในการส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชผลเพื่อให้เป็นพืชผลเศรษฐกิจทำรายได้ดี จากการศึกษาพบว่า ขนุนเป็นไม้ผลที่ควรส่งเสริม โดยให้เหตุผลดังนี้

1. เป็นผลไม้ที่มีอายุยืนยาว ปลูกครั้งเดียวเก็บเกี่ยวได้นาน
2. การดูแลรักษาไม่ยุ่งยาก ไม่จำเป็นต้องพ่นปุ๋ยหรือสารเคมีในการบำรุงหรือการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชมาก
3. เป็นผลไม้ที่สามารถคิดแปลงวิธีการกินได้หลายแบบ โดยกินได้ตั้งแต่ผลอ่อน ผลแก่ รวมทั้งเมล็ดก็กินได้
4. ไม่มีปัญหาเรื่องแรงงานในการเก็บเกี่ยวผลผลิต
5. เป็นไม้ผลขึ้นต้นพุ่มใหญ่ ปลูกแล้วก่อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ดีได้มาก
6. ลำต้นเมื่อมีขนาดโตเต็มที่ สามารถนำมาทำเครื่องดนตรีที่มีคุณภาพดีได้

กลุ่มเกษตรกรสัญจร (2542) การศึกษาเกี่ยวกับสภาพการปลูกน้อยหน่าในประเทศไทย พบว่าน้อยหน่าเป็นผลไม้ที่ปลูกในประเทศมานานแล้ว เนื่องจากเป็นผลไม้ที่มีคุณค่าอาหารสูง ส่วนประกอบของน้อยหน่าทำเป็นยาสมุนไพรได้ เช่น ใบใช้โขลกพอกตัวแก้ฟกช้ำ ทานแก้โรคผิวหนัง กลากเกลื้อน เปลือก ลำต้นใช้ต้มแก้โรคลำไส้อักเสบ เมล็ดใช้สกัดน้ำมันทำสบู่ หรืออุตสาหกรรมต่าง ๆ และปัจจัยสำคัญที่ทำให้น้อยหน่าแพร่หลาย ขยายพันธุ์ได้ดี เพราะเมล็ดน้อยหน่าทนทานสามารถเก็บไว้ได้หลายปี

น้อยหน่าเป็นพืชที่ขึ้นได้ดีในเขตพื้นที่แห้งแล้ง ลักษณะของดินสามารถปลูกได้เกือบทุกชนิด ตั้งแต่ดินเหนียวจนถึงดินร่วนปนทรายหรือดินลูกรังปัจจุบันได้มีการปลูกกันอย่างแพร่หลายในพื้นที่ของจังหวัดลพบุรี สระบุรี สุพรรณบุรี นครราชสีมา และจังหวัดอุบลราชธานี

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะพบว่า ปัจจัยด้านต่าง ๆ คือ ความชื้น คำนิยม ประเพณี ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ความต้องการของตลาด ราคารวมทั้งการให้การสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ มีผลต่อการปลูกไม้ผลเศรษฐกิจหรือพืชประจำท้องถิ่น

เกษม อุปราสิทธิ์ (2537) ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับคำแนะนำในการทำสวนเสาวรส ของเกษตรกร อำเภอพร้าวจังหวัดเชียงใหม่ พบว่าเกษตรกรผู้ปลูกเสาวรส มีอายุเฉลี่ย 46.33 ปี ระดับการศึกษาส่วนใหญ่จบชั้น ป.1 - ป. 4 จำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 3.53 คน มีรายได้รวมเฉลี่ย 30,871.93 บาท / ปี การถือครองพื้นที่ทำการเกษตรเฉลี่ย 15.76 ไร่ต่อครอบครัว เกษตรกรส่วนใหญ่มีการใช้เงินเชื่อในการทำเกษตร เกษตรกรส่วนใหญ่จะมีประสบการณ์ในการปลูก 2.81 ปีขึ้นไป และเกษตรกรร้อยละ 82.50 ในรอบปีไม่เคยพบปะเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร สำหรับการติดต่อกับชุมชนอื่นร้อยละ 83.12

ปัจจัยที่สำคัญของเกษตรกรซึ่งเรียงลำดับความสำคัญจากมากไปหาน้อย คือ โรคแมลงระบาด ไม้ในการทำค้ำหาซาก ราคาตกต่ำ ขาดเงินทุน พ่อค้าท้องถิ่นกดราคา ขาดความรู้เทคนิคในการปลูก การลักขโมยผลผลิต ขาดแรงงานในการปลูก

ส่วนความต้องการของเกษตรกรผู้ปลูกเสาวรส คือ ต้องการให้การประกันราคาผลผลิตเงินทุนในการทำค้าง ส่งเสริมให้ความรู้ จัดหาแหล่งน้ำ และให้รัฐบาลส่งเสริมการปลูกอย่างจริงจังและสนับสนุนเอกชนให้ตั้งโรงงานรับซื้อผลผลิต

ศิริลักษณ์ ใจขาว (2539) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการปฏิบัติของเกษตรกรในการปลูกทับปรุดตามคำแนะนำของโรงงานอุตสาหกรรม กับคุณภาพของผลผลิตในตำบลบ้านเสด็จ จังหวัด

ลำบาก ผลผลิตการวิจัยพบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ปฏิบัติตามคำแนะนำของโรงงานอุตสาหกรรม คิดเป็นร้อยละ 55.41 และปฏิบัติตามคำแนะนำของโรงงานอุตสาหกรรม ร้อยละ 44.59

ปัญหาและข้อเสนอแนะของเกษตรกรผู้ปลูกสับปะรด คือ การทำลายผลผลิตของหนูกาชาดแคลนแรงงาน และการขาดแคลนเงินทุน ส่วนความต้องการของเกษตรกรต้องการให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องทำการส่งเสริมและถ่ายทอดความรู้ในด้านเทคโนโลยีใหม่ ๆ ในการผลิตสับปะรดเพื่อให้ผลผลิตมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น และต้องการให้ช่วยเหลือทางด้านปัจจัยเบื้องต้นในการผลิตได้แก่ ปุ๋ย ยา ฮอร์โมน และสารเคมีต่าง ๆ

วิจนศ ศิลปวัฒนานันท์ (2541) ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการยอมรับเทคโนโลยี การปลูกไม้ผลเขตหนาวของเกษตรกร ในเขตส่งเสริมของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห่มอนเงาะ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่มีที่ดินถือครองโดยเฉลี่ย 4 ไร่ ต่อครัวเรือน มีระยะเวลาการปลูกเฉลี่ย 5 ปี มีรายได้เฉลี่ยต่อปี 73,037 บาทต่อครัวเรือน เกษตรกรส่วนใหญ่ได้รับข่าวสารเกี่ยวกับไม้ผลความถี่ 1-2 ครั้งต่อสัปดาห์ โดยได้รับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ร้อยละ 54.1 และจากเพื่อนบ้านร้อยละ 83.5 นอกจากนี้ยังได้รับความรู้พิเศษเพิ่มเติม ความถี่ 1-6 ครั้งต่อปี โดยไปเยี่ยมชมแปลงสาธิตของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห่มอนเงาะ ร้อยละ 54.1 และได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับไม้ผลเมืองหนาว ร้อยละ 60.0

ความต้องการของเกษตรกรส่วนใหญ่ต้องการให้โครงการหลวง หรือหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องจัดหาอาชีพในหมู่บ้าน รายได้เสริมนอกภาคเกษตร ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน โรงเรียนมัธยมศึกษา และงบประมาณสำหรับจัดกิจกรรมประเพณี ส่วนพื้นที่ทำการเกษตรเกษตรกรไม่ต้องการเพราะมีเพียงพออยู่แล้ว

สำนักงานเกษตรภาคเหนือและสถาบันพัฒนาผู้บริหารการเกษตรและสหกรณ์ (2537) ได้จัดสัมมนาไม้ผลเมืองร้อนและกิ่งเมืองร้อนของภาคเหนือ พบว่าปัญหาด้านการผลิตและการส่งเสริมไม้ผลภาคเหนือ เกษตรกรผู้ผลิตส่วนใหญ่ขาดข้อมูลเพื่อใช้ตัดสินใจการผลิต เช่น ขาดสายพันธุ์ที่ดี สภาพดินไม่เหมาะสม ขาดเทคโนโลยีที่เหมาะสมในด้านการผลิตทำให้ผลผลิตขาดคุณภาพไม่ได้มาตรฐานส่งออก ปัญหาด้านเงินทุน อัตราดอกเบี้ยค่อนข้างสูง ขาดแคลนน้ำ ที่ดินมีราคาแพง ดินเสื่อมคุณภาพ รวมทั้งปัญหาการขาดแคลนแรงงาน และการรวมกลุ่มของเกษตรกรที่เข้มแข็ง

สัญญาชัย พันธโชค (2532) ได้ทำการศึกษาการเจริญเติบโต และพัฒนาการของส้มโอ ในสภาพแวดล้อมภาคเหนือตอนบน ณ สวนส้ม โอ๊ดคคาแลนด์ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ และส้มโอขุนแผน อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง โดยศึกษาพันธุ์ชาวใหญ่ และชาวพวง ได้ศึกษาเปรียบเทียบสภาพภูมิอากาศในจังหวัดลำปาง กับจังหวัดเชียงใหม่ พบว่ามีอุณหภูมิเฉลี่ยต่ำกว่าลำปาง มีผลต่อการเจริญเติบโตของผลดีกว่า ซึ่งจะมีน้ำหนัก ขนาด ปริมาตร และ การพัฒนาการดีกว่า โดยเฉลี่ยพันธุ์ชาวใหญ่และชาวพวง

ลักษณะของดินเชียงใหม่ เป็นดินร่วนปนทรายจึงมีผลทำให้การเจริญเติบโตของส้มโอ ดีกว่าลำปางซึ่งเป็นดินร่วนปนเหนียว เพราะดินร่วนปนทรายจะช่วยให้การระบายน้ำ และอากาศ ดีกว่าการพัฒนาของผลส้มโอของเชียงใหม่ มีการพัฒนาของเปลือกมากกว่า ทำให้ผลมีขนาดใหญ่ แต่มีความถ่วงจำเพาะของผลน้อยกว่าส้มโอลำปาง มีการพัฒนาการค้ำนี้มากกว่าเปลือกผลจึงมี ขนาดเล็กกว่า แต่ทำให้มีความถ่วงจำเพาะของผลมากกว่า

การวิจัยดังกล่าวข้างต้นมีพื้นฐานแนวความคิดพอสรุปได้ดังนี้ คือ

1.สาเหตุที่ทำให้เกิดการสูญเสียความหลากหลายของพันธุกรรมสิ่งมีชีวิต โดยเฉพาะพืช เนื่องจากการทำลายทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะป่าไม้ ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมขาดสภาพแวดล้อม ที่ดินเพื่อการเพาะปลูก ใช้ทำกิจกรรมอื่น ซึ่งมีผลตอบแทนทาง ด้านเศรษฐกิจที่สูงกว่า รวมทั้งค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี ที่เปลี่ยนแปลงไป

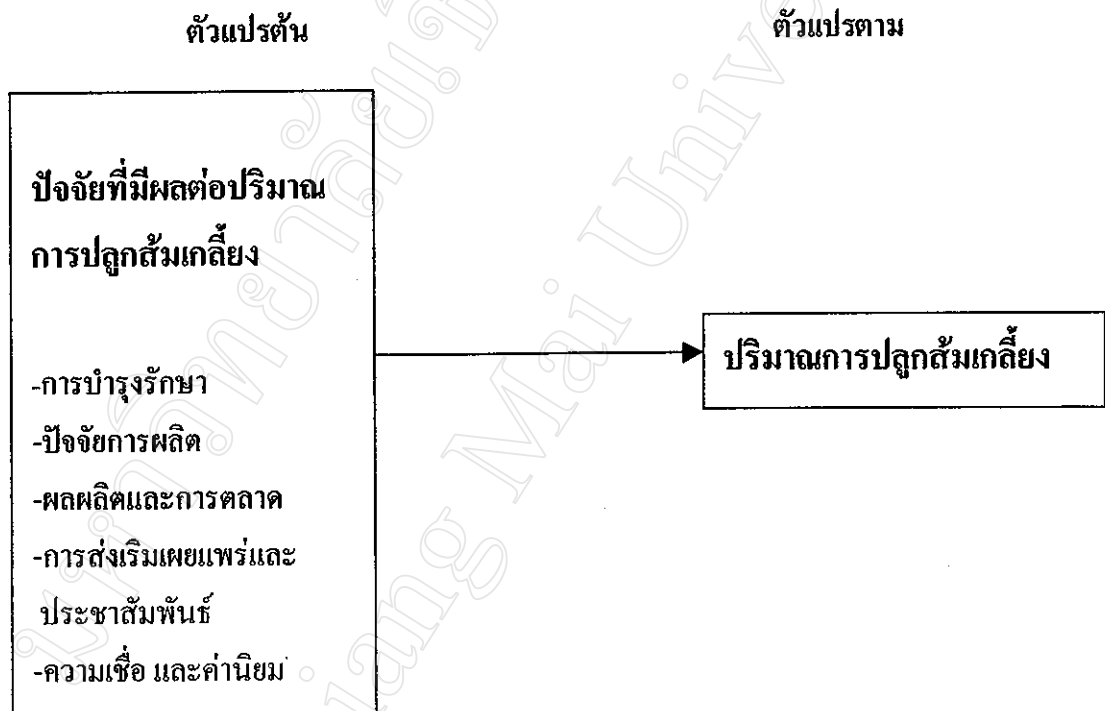
2.การฟื้นฟูพันธุกรรมพืชเฉพาะถิ่นต้องยอมรับภูมิปัญญาท้องถิ่น การมีส่วนร่วม ของชุมชนในการอนุรักษ์ รวมทั้งภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการปลูกไม้ผลชนิดต่าง ๆ ต้อง ให้การสนับสนุนส่งเสริมอย่างจริงจัง และต้องพิจารณาความเหมาะสมตามสภาพแวดล้อม, ค่านิยม ของชุมชนนั้น ๆ

กรอบแนวความคิด

จากการทบทวนแนวคิด และทฤษฎี รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้กำหนด กรอบแนวความคิด เพื่อการศึกษาเรื่อง ส้มเกลี้ยง : ไม้ผลใกล้สูญพันธุ์ ของอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ดังนี้

1. ตัวแปรต้น ได้แก่ ปัจจัยที่มีผลต่อปริมาณการปลูกส้มเกลี้ยง ด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านการบำรุงรักษา ด้านปัจจัยการผลิต ด้านผลผลิตและการตลาด ด้านการส่งเสริมเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ และด้านความเชื่อและค่านิยมในสังคม โดยแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ มีความสำคัญมาก ปานกลาง และน้อย

2. ตัวแปรตาม ได้แก่ ปริมาณการปลูกส้มเกลี้ยงของเกษตรกรในอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง จำนวน 4 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ปลูกในปริมาณน้อยกว่า 30 ต้น, 31-50 ต้น, 51-70 ต้น และปลูกในปริมาณมากกว่า 70 ต้น

นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา

ส้มเกลี้ยง หมายถึง ไม้ผลตระกูลส้มอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งในซึ่งปลูกกันมากในพื้นที่อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า เป็นไม้ผลประจำท้องถิ่น

เกษตรกร หมายถึง ชาวบ้านที่ปลูกส้มเกลี้ยงจำนวนไม่น้อยกว่า 27 ต้น หรือมีพื้นที่ที่ใช้ปลูกไม่น้อยกว่า 1 ไร่ ทั้งนี้ ผู้วิจัยอาศัยเกณฑ์ทางวิชาการที่เสนอแนะโดยสำนักงานเกษตรอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

สถานการณ์การปลูก หมายถึง ปริมาณการปลูกส้มเกลี้ยงทั้งจำนวนต้นและพื้นที่เพิ่มขึ้นหรือลดลงในปัจจุบัน

สิ่งมีชีวิตใกล้เคียงสูญพันธุ์ หมายถึง การสูญพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตทั้งพืช และสัตว์ที่เกิดจากกิจกรรมของมนุษย์ก่อให้เกิดผลกระทบต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

ปัจจัยที่มีผลต่อปริมาณการปลูกส้มเกลี้ยง หมายถึง ปัจจัยที่มีผลต่อปริมาณการปลูกส้มเกลี้ยง 5 ด้านดังต่อไปนี้คือ

1. ด้านการบำรุงรักษา ได้แก่ เป็นไม้ผลที่ให้ผลผลิตระยะสั้น ต้องใช้ปุ๋ยมาก และต้องให้น้ำมากตลอดปี

2. ด้านการผลิต ได้แก่ ที่ดิน แรงงาน และเงินทุน

3. ด้านผลผลิตและการตลาด ได้แก่ การเก็บผลผลิต ราคา และการแย่งตลาดของไม้ผลชนิดอื่น

4. ด้านการส่งเสริมเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ ได้แก่ การให้คำแนะนำของเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ เกษตรตำบล จำนวนเจ้าหน้าที่ให้คำแนะนำส่งเสริมการปลูก และแหล่งเงินกู้ยืม

5. ค่านิยมในสังคม ได้แก่ นิยมใช้ส้มเกลี้ยงในพิธีกรรมทางศาสนา เป็นไม้ผลที่ไม่แพร่หลายในท้องถิ่นอื่น และการเอาอย่างเพื่อน

ปริมาณการปลูกส้มเกลี้ยง หมายถึง จำนวนส้มเกลี้ยงที่ปลูกในพื้นที่อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง โดยกำหนดเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรผู้น้อยกว่า 30 ไร่ กลุ่มที่ปลูก 30 – 50 ไร่ กลุ่มที่ปลูก 51 – 70 ไร่ และกลุ่มผู้ปลูกส้มเกลี้ยงมากกว่า 70 ไร่

ระเบียบวิธีการศึกษา

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา เช่น หัวหน้าครัวเรือนที่เป็นเกษตรกรซึ่งปลูกส้มเกลี้ยงรายละไม่ต่ำกว่า 27 ไร่ หรือมีพื้นที่เพาะปลูกไม่น้อยกว่า 1 ไร่ ในเขตพื้นที่อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ซึ่งประกอบด้วย 4 ตำบล คือ ตำบลล้อมแรด แม่ปะ แม่ถอด และตำบลเถินบุรี จำนวน 170 ครัวเรือน โดยใช้ข้อมูลจากสำนักงานเกษตร อำเภอเถิน จังหวัดลำปางเป็นเกณฑ์

1.2 กลุ่มตัวอย่าง

การกำหนดกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้ตาราง Darwin Mendel ได้ 120 คน / ครัวเรือน ที่ระดับความเชื่อมั่น ร้อยละ 95 จากนั้นใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบ Random Sampling โดยวิธีการจับสลากคัดออก จากรายชื่อเกษตรกรที่ปลูกส้มเกลี้ยงให้ได้จำนวนที่ต้องการ ตามตารางที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 1 จำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ตำบล	เกษตรกรที่ปลูกส้มเกลี้ยง	จับสลากคัดออก	กลุ่มตัวอย่าง
ค. ล้อมแรด	90	27	63
ค. แม่ปะ	42	12	30
ค. เถินบุรี	24	7	17
ค. แม่ถอด	14	4	10
รวม	170	50	120

2. แหล่งข้อมูล

2.1 ข้อมูลปฐมภูมิ ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเองและผู้ช่วยเก็บข้อมูล ข้อมูลที่ได้จากการเข้าไปศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกร โดยใช้การสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนของเกษตรกรที่ปลูกส้มเกลี้ยง ผู้นำชุมชน ผู้รู้ เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน ด้วยวิธีการสังเกต การถ่ายรูป

2.2 ข้อมูลทุติยภูมิ ดำเนินการเก็บข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องได้แก่ การเก็บข้อมูลประชากร ข้อมูลการวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือ วารสาร และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

3. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

3.1 การสัมภาษณ์ และการสังเกต เพื่อศึกษาสถานการณ์และสภาพการปลูกส้มเกลี้ยงมาปลูกในปัจจุบันของอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งมีความรู้และประสบการณ์ในการปลูกส้มเกลี้ยงเป็นอย่างดีจำนวน 13 คน ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐจำนวน 3 คน, ผู้อาวุโสในท้องถิ่น จำนวน 4 คน, เกษตรกรที่เคยปลูกปัจจุบันได้เลิกปลูกแล้วจำนวน 2 คน, เกษตรกรที่เคยปลูกและปัจจุบันยังคงปลูกอยู่จำนวน 2 คน, เกษตรกรที่เพิ่งปลูกในระยะเวลาไม่เกิน 5 ปี จำนวน 2 คน

3.2 แบบสอบถาม เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อปริมาณการปลูกส้มเกลี้ยงในอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง โดยเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นหัวหน้าครัวเรือน ที่อาศัยอยู่ในตำบลล้อมแรด ตำบลแม่ปะ ตำบลแม่ถอด และตำบลเถินบุรี อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง รวมทั้งสิ้น 120 ครัวเรือน

โดยแบบสอบถามแบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูล และสภาพทั่วไปในการปลูกส้มเกลี้ยง ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา สมาชิกในครัวเรือน สมาชิกในครัวเรือนที่สามารถใช้แรงงานได้ อาชีพหลัก อาชีพรอง รายได้จากอาชีพหลัก รายได้จากอาชีพรอง จำนวนที่ดินที่ถือครอง ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ระยะเวลาที่ปลูกส้มเกลี้ยง จำนวนส้มเกลี้ยงที่ปลูก การขยายพันธุ์ และวัตถุประสงค์หลักในการปลูก มีทั้งหมด 15 ข้อ

ตอนที่ 2 ปัจจัยในการปลูกส้มเกลี้ยงที่มีผลต่อปริมาณการปลูกส้มเกลี้ยงของอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ได้แก่ ปัจจัยด้านการบำรุงรักษา ปัจจัยการผลิต ผลผลิตและการตลาด การส่งเสริมเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ และด้านความเชื่อและค่านิยมในสังคม รวมทั้งหมด 15 ข้อ

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการพื้นที่การปลูก และการตลาดส้มเกลี้ยง รวม 4 ข้อ

4. การรวบรวมข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้เป็นลักษณะการศึกษาเชิงสำรวจ (Survey study) และการศึกษาเชิงพรรณนา (Descriptive study) ดำเนินการเก็บข้อมูลตั้งแต่เดือนสิงหาคม ถึง เดือนตุลาคม 2542

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

5.1 การสัมภาษณ์ และการสังเกต วิเคราะห์ข้อมูลโดยการตรวจสอบ แยกแยะ จัดหมวดหมู่ จัดลำดับความสำคัญ และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูล แล้วนำเสนอข้อมูลในรูปแบบของการพรรณนา โดยนำข้อมูลที่ได้จากส่วนนี้ไปอธิบายผลเสริมจากข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม เพื่อให้ผลของการศึกษาที่สมบูรณ์ถูกต้อง และตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด

5.2 จากแบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการตรวจสอบ จัดหมวดหมู่ ลงรหัส และบันทึกข้อมูลลงในโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป SPSS (Statistics Package for the Social Sciences) แล้วนำเสนอในรูปแบบของการพรรณนา และตาราง โดยใช้ค่าสถิติ ได้แก่ ค่าความถี่, ค่าร้อยละ, และค่าไค - สแควร์